

TATAR SANATINDA TUKAY'IN ŞİİRİ VE KİŞİLİĞİ

M. G. ARSLANOV

Aktaran: Ülkü POLAT

Özet

Abdullah Tukay Tatar edebiyatının en büyük şairidir. Çok yönlü bir şair olarak hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında edebiyata yön vermiş ve yol gösterici olmuştur. Bu makalede Tukay ve ulusal sanat türleri arasındaki münasebetler üç bölüm halinde analiz edilir: Tukay ve ulusal müzik; Tukay ve heykel-resim sanatı; Tukay ve Tatar tiyatrosu. Ayrıca Abdullah Tukay'ın tiyatro, müzik, heykel-resim sanatlarına katkısı ve bu sanatlara beslediği derin saygı vurgulanır. Tukay'ın bahsedilen sanat dallarıyla olan ilişkisi bu makalenin temelini oluşturur.

Anahtar kelimeler: *Abdullah Tukay, Tatar edebiyatı, Tatar tiyatrosu, Tatar heykel ve resim sanatı, Tatar halk müziği.*

Abstract

Abdullah Tukay is the most prominent poet of Tatar literature. As a well-rounded poet, he was a mentor in the era he lived and afterwards as well. In this article, the comparisons between Tukay and the national art varieties are to be analyzed in three sections: Tukay and national music; Tukay and the art of sculpture and art; Tukay and Tatar theatre. Furthermore, Abdullah Tukay's contribution to the art of theatre, music, sculpture and art, for which he had deep and profound respect, is emphasized. Tukay's relationship with the above-mentioned arts forms the basis of this article.

Key words: *Abdullah Tukay, Tatar literature, Tatar theatre, Tatar sculpture and art, Tatar folk music.*

Sen kısa yaşayıp, memleketin göğünden

Parlak bir yıldız olarak kaydın.

Hayırlı yol açarak geçti halkın gönlünde

Senin şiirin, hasretin, aklın.

Ehmet Feysi

Tatar halkının büyük şairi Abdullah Tukay yaşadığı dönemdeki millî edebiyata etki etmiş, ona yol göstermiş, onu ileriye götürmüş, dünyadan ebediyete göçünce ona gelişmesi için yeni temalar, zengin materyaller bırakmış yüce şahıslardan birisidir. Eğer biz bugün ulusal sanatımız (tiyatro, müzik, heykel, resim sanatları) doğuşunun ilk günlerinden itibaren ortak kişilik değerlerine yaslandı, yüksek ideallere hizmet etti ve en önemlisi halkımıza millî bilinci kazandırıp ülkesinde hiç yorulmadan çalıştı diyebiliyorsak, bu, elbette Abdullah Tukay, Aliasgar Kemal, Fatih Emirhan, Ayaz İshakî, Abdurrahman Keram gibi aksakallı ediplerimizin gayretleriyle. Onlar millî edebiyat türlerinin her adımını dikkatlice gözetip, analiz ederek yön verenler, sanat zirvelerine ulaştıranlar; karmaşık patikalarda kaybolmadan, uzaklaşmadan, sadece ileriye, yeni hedeflere yönelten çok gerekli olan yol göstericilerdir.

Yukarıda işaret edilen konu oldukça önemli ve mühim. Toplanan materyallere hızlıca göz atmadan önce Tukay ve ulusal sanat türleri arasındaki münasebetleri analiz etmenin gerekli olduğu anlaşılıyor: Tukay ve ulusal müzik; Tukay ve heykel-resim sanatı; Tukay ve Tatar tiyatrosu. Şu prensipler bu makalenin temelini oluşturuyor.

1

XX. asır başında Tatar medeniyeti çeşitli olaylarla ve kuvvetli değişimlerle zenginleşir. Yeni edebiyat, müzik, resim sanatı, süreli matbuat doğar. A. Kemal, A. İshakî, A. Kulehmetov, F. Emirhan, A. İbrahimov, Ş. Kemal, M. Gafuri, Dermend, S. Remiyev, S. Sünçeleý gibi ediplerimiz medeniyet meydanına çıkar. Ancak bu çağın en önemli olayı, elbette millî tiyatronun ortaya çıkışıdır. Abdullah Tukay ise yeni doğan bebeğin beşiği yanında en önce dua okuyan, bebeğin ilk adımlarını atmasına yardım eden yüce atalardan birisidir. Tukay 1907 yılında, bugünkü Tatar sahne sanatının oluşmaya başladığı dönemde ulusal tiyatro için kılavuz derecesinde yankılanan “Tiyatro” isimli şiirini yazar. Sahne terbiyesi az, estetik zevki pek gelişmemiş olan seyirciye tiyatro sanatının değerini, vazifelerini, şartlarını anlatan bu şiir Tukay’ın tiyatroyla münasebetini yansıttığı için önemlidir. Onun her sözcüğüne, her ibaresine şairin tiyatro sanatına derin ilgisi ve sonsuz saygısı sinmiştir.

“Mukaddestir, büyüktür, yüce zattır o,
Tamamen hürdür, geniştir, özgürdür o.
Ve o ilim yuvası, edep yuvasıdır,
Huyları düzeltmeye sebeptir o.

Tiyatroyu öven bu mısraları ancak onu seven, onun gerekliliğini derinden anlayan bir insan yazabilir.

Tukay’ın tiyatroyla, onunla uğraşanlarla münasebeti 30 Aralık 1907’de G. Kariyev’e, Kazan’dan Kamensk-Uralsky’e gönderdiği mektubundan da anlaşılıyor. “Çaresiz karanlıkta kalan Uralsky Müslümanlarına büyük aydınlık (parlaklık) saçmaktasınız,-der A. Tukay.-Çalışmalarınızda parlak şekilde başarılı olmanızı (aydınlık, büyük başarılarla erişmenizi) diliyorum”. Umumiyetle 1911 yılına kadar “Seyyar” topluluğu düzensiz şartlarda çalıştığından dolayı, A. Tukay dostu G. Kariyev ile sürekli haberleşip mektuplaşır. Onun yetenekli bir oyuncu olarak yetişmesine,

geleceği aydınlatmasına sevinir. “Abdullah Karî toplulukta kendisi başkan,- diye haber eder o ikinci bir tanıdığı olan Gaynetdin Tupriyev’a gönderdiği mektubunda.- Şimdi Orenburg’da. Mektupları gelir.”

Bu arada şair Tatar tiyatrosunu teşkilatlandırma, geliştirme işinde bulunan fedakârların nasıl büyük zorluklar, parasızlık, aşağılanma-küçümsenme, baskılar aştığını bilir, onlara sürekli destek vererek, elinden geldiği kadar yardım etmeye uğraşır.

Kazan’da Tukay “Seyyar” topluluğunun Şerik kulübü sahnesinde oynanan her piyesi izler. O – topluluğun bir üyesidir. Oyuncuların hayatını gönülden anlar, her gün görüşerek, haberleşerek (daha çok da son dönemlerde, birlikte “Bulgar” otellerinde kaldıklarında) kimin nasıl yaşadığını bilir. Topluluğun kadınlarına, daha çok da S. Gryzzetullina-Voljskaya, G. Bolgarskaya, S. Baykina, M. İmanskaya gibi oyuncuların sanatına o büyük saygı ile bakar. Erkekler için de oldukça zor olan düzensiz oyuncu hayatını onların nasıl yaşadığıyla ilgilenir. Onun ayrıca ilk Tatar oyuncusu S. Gryzzetullina-Voljskaya ile olan sıcak münasebeti bilinir. Şair İslam dünyasında ilklerden biri olarak sahneye çıkan bu genç kızın cesaretine, kahramanlığına hayran olmuştur. Tukay’ın bu gayretinden dolayı S. Voljskaya’ya ithaf edilen şiiri ayrıca önemlidir.

“Gör: nasıl, sabah güneş çıksa, cihani nur kaplar.

Bütün gönüller nurlanır, çıksa Gryzzetullina.

Bu ikisine Tanrı vermiş eşit, büyük mertebe:

Birisi oynuyor gökyüzünde, birisi oynuyor sahnede.”

Övgülü sözlerini geçerse cimri, doğru Tukay’ın Voljskaya’yı güneşle denk tutması halk şairinin bu oyuncunun sanatına ne kadar değer verdiğini gösteriyor.

Hilesiz dost, yakın müşavir, samimi yardımcı olarak “Seyyar” topluluğunun üyeleri de G. Tukay’ı, öz, yakın görürler. Adeta onlar bir ailenin üyeleridir. Tukay’ı yüceltmek onlar için öz kardeşlerini yüceltmek gibidir.

Ne yazık ki, Tukay çok erken öldü. Onun büyük fikirlerinin, doğru sözlerinin, dileklerinin Tatar tiyatro sanatı için çok gerekli olduğu bir zamanda aramızdan ayrıldı. Ancak onun yön verdiği, gönül samimiyetini verdiği millî tiyatro yaşıyor ve bugün de şekillenmesinde büyük şairin gücünün olduğu realizm gelenekleri devam ediyor.

Tukay’ın vefatından sonra Tatar tiyatrosu ve büyük şair arasındaki münasebetler yeni bir boyut kazanır. Bugünkü tiyatro ehlleri sahnede Tukay suretini canlandırma işine girişirler. Tatar tiyatro sanatının yüzük taşı olan A. Kemal ismindeki tiyatro sahnesinde Tukay sureti üç kez – 18 Eylül 1939’da, 26 Nisan 1961’de ve 26 Nisan 1986’da sahnelenir. Bunlardan ilk ikisi E. Feyzi yardımıyla onun “Tukay” trajedisi temelinde gerçekleştirilir. “Tukay” piyesi hakkında süreli matbuattaki ilk makale 26 Mart 1939’da çıkar. “Şair Ehmet Feyzi,-denir *Kızıl Tataristan* gazetesinde, - ... Büyük ve önemli malzemeyi alıp onu ve onunla ilgili olan tarihî çağı sağlam bir şekilde öğrenip ‘Tukay’ (Yeteneğin Felaketi) denen trajediyi yazar. ‘Tukay’ trajedisi TDA tiyatrosunda sahnelenmek için hazırlanmaya başlar. Onu sahneye tiyatronun rejisörü dost Ş. Sarımsakov koyar.”

17 Eylül 1939'da piyesi halka gösterirler. Piyenin ilk dakikalarından itibaren seyirci Tukay-Gafurov'ı kendisine yakın hisseder. A. Kemal, S. Remiyev ile karşılaşmak, millî-edebî harekete katılımcı gençler ile sohbet, H. Yamaşev'in takdim ettiği protesto kâğıdına el koyma sahneleri seyircileri celp eder. Seyirci Tukay-Gafurov'un her hareketini, her söylediğini tasdik eder. Fakat finalde Tukay'ın hastalığının ve ölümünün gösterildiği dakikalarda salonda derin bir sessizlik, içten bir sızı, hüznün hüküm sürer. Çokları gözyaşlarını tutamayarak mendillerine uzanırlar.

18 Eylül'de piyesin resmî prömiyeri olur. Burada Tukay rolünü Kemal III canlandırır. Şairin yeni oluşturulan sureti İ. Gafurov'un yorumundan epeyce farklılık gösterir. Tukay-Gafurov – güçlü şahıs, akıllı, sağlam iradeli, sade. Onun öldürücü alet ironisi düşmanlarında korku uyandırır, fakat dostları ile samimi, içten bir arkadaşır. Kemal III ise kahramanının aydınlığına, hassaslığına, hayattaki sınavlarına vurgu yapar. Bu akıllı, her zaman endişeli-hüzünlü gözlü yiğite mücadeleci sıfatların uymadığı anlaşılıyor. İleriye doğru Kemal III rejisör Ş. Sarımsakov'un yardımıyla ilk eksikliklerinden yavaşça arınır.

“Tukay” piyesi rejisör Ş. Sarımsakov'un sanatının biyografisi için değil, belki bütün Tatar rejisörlük sanatı için de bir merhaledir. Büyük şairin hayatı, sanatı hakkındaki tarihî materyalle zenginleşen eser, kırkıncı yıllarda ortaya konulan “Kayyum Nasiri”, “Mollanur Vahitov” gibi tarihî-biyografik piyesler devrini ortaya çıkarır.

Tukay sureti A. Kemal ismindeki tiyatro sahnesinde tekrar 26 Nisan 1961'de sahnelenir. Büyük şairin doğumunun 75. yılını karşılamak için tiyatro topluluğu yeniden E. Feyzi'nin “Tukay” trajedisini seçer. Piyesi sahnelemek için rejisör G. Yusupov belirlenir. Asıl rolleri ise Moskova'nın M. Şçepkin ismindeki tiyatro okulunu tamamlayıp gelen gençler canlandırır.

Sonunda, jübileye iki gün kala hazırlanan oyun halka gösterilir. “Tukay” dramatik poeması (bu sahnelenmede eserin türü böyle belirlenmiş) ilk seyircileri büyük bir yoksulluk ve mütevizilik ile şaşırtır. Burada fazla ayrıntıya yer verilmez. Her şey doğru şekilde düşünülmüştür ve amaca uygundur. Bu yoksulluk, mütevizilik kişilerin kostümlerinde de görülür.

Rejisörün merkeze yönelik kompozisyonunda en temel yeri D. Heyrullin ve N. Dunayev'in oynadığı Tukay rolü alır. Topluma, tiyatro uzmanlarına sahnelenen oyundan sonra sanat kurulunun genişletilen oturumunda D. Heyrullin'in yarattığı Tukay sureti epey büyük konu olur. Bazılarını (A. Şamov, Rehmetullin, İ. Nurullin, Z. Nuri) şairin suretlerinin fazla sadeliği “talebeliği” üzer, onu daha büyük şahıs olarak görmek isterler. Bazıları ise (R. İşmoratov, H. Kurbatov, R. İşmorat) D. Heyrullin'in düşüncesini, yorumunu tamamen uygundur.

Gerçekten de kuru uzun vücutlu, gür sesli oyuncu, yüzü, kıyafeti ile Tukay'ı sağlam şekilde hatırlatır. Anlaşıldığına göre, yüce şairi o, bir toplum işçisi olarak, hatip olarak, diğerlerinden sağlam şekilde ayrılan büyük şahıs olarak da oynamaz. Hepsinden de fazla o hazır cevaplı, hür gönüllü, zengin yaratılışlı, hafif kemikli sade talebedir. Belki de bu sadeliği, şakacılığı, dürüstlüğü için seyirci onu yakın görmüştür.

N. Dunayev'in oyunu hakkındaki düşünceleri tiyatro uzmanı H. Kumısnikov'un yazdığı eleştiri yazısında bulmak mümkün. Ona göre, N. Dunayev Abdullah Tukay'ın

olduğu ilk sahneleri başarılı bir şekilde oynasa da ileriye doğru rolü geliştirmede, onun iç dünyasını açmada başarılı olamıyor.

Büyük şairin doğumunun 100. yıl günlerinde TDAT topluluğu Tukay suretine yeniden dönüş yapar. Tiyatroyu sürdüren dramaturgun yazdığı piyesi sadece cumhuriyette değil, bütün memlekette tanınan rejisör ortaya koyar, oyunu topluluğun en güçlü oyuncularını canlandırır. T. Miñnulin'in "Biz gideriz, siz kalırsınız"... adlı M. Selimcanov'un sahnelediği, Ş. Biktimerov, R. Tacetdinov, E. Şakirov, N. Dunayev, İ. Ehmetcanov, R. Töhvettullin, H. Celelov, A. Gaynullina, Z. Zaripova gibi ustaların oynadığı piyes Tukay suretini ebedileştirme meydanında yeni bir araştırma olarak kabul ediliyor.

Aynı yıl K. Tinçurin ismindeki Tatar devlet drama ve komedi tiyatrosu Rabit Batulla'nın "Sirat Köprüsü" dramasını sahneler. 2004 yılında rejisör Renat Eyüpov G. Kariyev ismindeki Kazan Genç Seyirciler Tiyatrosu'nda "Piçen Pazarı" oyununu sahneler. Musa Celil ismindeki opera ve bale tiyatrosunda besteci R. Ehiyerovala'nın yazdığı "Şair Sevgisi" operasının prömiyeri 2006 yılında yapılır. Abdullah Tukay'ın doğumunun 121. yılında, "121" isimli kısa metrajlı nefis bir film (rejisörü ve yönetmeni Salavat Yüziyev) gösterilir. Görüldüğü gibi, Tukay'ı sahnede canlandırma işi ülkesinde bugünde devam eder. En sonuncu temsil 28 Ekim'de G. Kariyev ismindeki Tatar Devlet Genç Seyirciler Tiyatrosunda sahnelenir. Bu temsili R. Batulla'nın "Zeytünekey" müzikal draması boyunca rejisör R. Eyüpov ortaya koyar. Tukay ve Zeytüne rollerini genç oyuncular Rafil Galimullin ve Alsu Şemsetdinova oynar.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir. Halkımızın büyük şairine ithaf edilen oyun sahnelemek, onun suretini icra etmek oldukça zor, ciddi, girift, sistemli bir iş ve nihayet, şaire, onun sanatına, umumiyetle, nazma büyük sevgi gerektiriyor. Bu iş acele etmeyi, telaşlanmayı, dikkatsizliği, konjonktürün taleplerini, dar sosyolojik çerçevelerden çıkıp yakınlaşmasını da affetmiyor. Tukay ortak kişilik değerlerinin şairidir. Dolayısıyla onun suretini, sanatını ve hayatını umumî kişilik prensiplerinden çıkarıp değerlendirmek için, sahneden göstermek gerekir.

2

Tukay'ın bıraktığı zengin miras heykelcilik alanında da çeşitli tür ve stillerde eserler ortaya çıkmasını sağladı. Elbette, Tukay'dan sonra çok olmasa da foto suretler korunmuştu. Fakat her sanatkârın kendi Tukay'ı var, her sanatkâr kendince suretler yaratmaya çabılıyor.

Tukay suretine en önce müracaat eden sanatçı H. Kazakov'dur. O 1958 yılında "Küçük Tukay" isimli portre yapar. Üzerinde kilim yayılan bir sekide dünyaya geniş açılan samimi gözlerle bakan çocuk... Bu suret bakanlarda aynı anda saflığa hayranlık ve savunmasız kalan bir küçüğün gelecekteki kaderi için kaygılanma hislerini uyandırıyor. Bu çağda ve daha sonra Tukay suretine H. Yakupov, L. Fettahov, E. Simbirin, İ. Celillulov müracaat ederler. Onların yaptığı tablolarla şairin halka yakınlığı, ruhi zenginliği vurgulanır.

Savaştan sonraki kalkınma ve kuvvetli değişim yıllarında heykelcilik sanatında önce suretleri kahramanlaştırmaya itibar edildi. Bu dönemde Tukay suretinde

önce vatandaşlık özellikleri arandı. Örneğin Simbirin'in yaptığı portre ciddilik, kompozisyon bütünlüğü, renklerin karşıtlığı, resmin açıklığı ve doğruluğu, hacminin esnekliğiyle diğerlerinden ayrılır. H. Yakupov'un "Abdullah Tukay'ın Hatıraları" triptiğinde ise göz peyzajına uygun lirik ton yankılanır. B. Urmançı tarafından 1959 yılında mermerden yapılan Tukay portresi ise titreme hisleri uyandıran trajik suret ve gönle aydınlık verici olgun bir heykel eseridir. İleriye doğru Tukay portreleri galerisini V. Malikov, N. Adilov, A. Ebdreşitov'un yaptığı suretler doldurur. R. Nigmatullina'nın "Küçük Apuş", "Ana Dil", "Annesi ile Vedalaşması" çalışmaları sayesinde Tukay'ın çocukluk çağı, yalnızlık teması güçlü bir şekilde tasvir edilir.

Tukay sureti muazzam sanat eserlerinde de canlandırılır. Kazan'ın A. Tukay meydanında (heykeltraşlar S. Ahun ve L. Kerbel, 1958), Musa Celil ismindeki opera ve bale tiyatrosu yanında (heykeltraş E. H. Şulik, 1956), Elmet'te, Bögilme'de, Leninogorski'de, Tüben Kama'da Abdullah Tukay'ın heykelleri var. O günlerde (22 Kasım'da) Yar Çallı şehrinde de Tukay'ın heykeli dikilir (heykeltraş Vladimir Demçenko).

Tatar heykelcilik sanatında 1970'li yılların ortalarından itibaren dünyayı felsefi, metaforistik planda kabul etme, sembolik umumileştirme eğilimi hissedilmeye başlanır. A. Abzgildin "Tukay Düşü", "Tukay ve Şürelî" eserlerinde süjeleri ve suretleri çok katmanlı olarak tasvir etmeye çalışır. Ş. Şeydullin "Halk Şairi" adlı triptiğinde boyaların ifade gücü ve tarzı, renklerin zıtlığı, değişim, dinamizm, şairin ruhunun büyüklüğünü, isyancılığını canlandırmaya çalışır. İ. Zaripov, M. Heyertdinov sanatları millî ruh ile sulanır. Onların eserlerinde Tukay şiirlerinin atmosferi yansır.

Tukay şiirlerinin ömrü asırdan fazla olsa da bugünün ressamı da ona çok sık müracaat ediyor. Bu daha çok da Tatar halkının bugünkü resim sanatında realizm yönelişi taraftarları G. Abdulov, K. Nefiykov, R. Vahitov, İ. Rafikov, daha genç nesil temsilcilerinden Z. Gıymayev'in eserlerinde açık görünür. Onlar kendi çalışmalarında Tukay fenomeninin ruhi temelini yansıtmaya çabalarlar. E. R. Kildebekov, İ. Hesenov, E. İlyasova, R. Selahov gibi ressamlar bugünkü resim sanatında şairin suretini sınırlılık yardımıyla tasvir ederler.

Şairin şiir dili sureti, sözcük suretinin temelinde yatar. Bu özellik daha çok da Bakıy Urmançı eserlerinde şekillenir. Kompozisyonun düzenliliği, Doğu zevki Urmançı'ye hastır. Onun talebesi N. Nekkaş'ın eserleri ve mühürleri ise açık, koyu renklerle diğerlerinden ayrılır.

Tukay'ın şiir dünyası halk sanatına, mitolojiye, folklorla, hikâyelere, türkülere dayanır. "Piçen Pazarı, yahud Yeni Kisekbaş", "Kazan ve Kaban Ardı", "Su Anası", "Şürelî", "Keçi ile Koyun" poemaları hikâyeye tılsımlarıyla sulanmış. Onlar ressamlar için dinmeyen ilham çeşmesidir. Tukay temasındaki ilk resimler şairin yaşadığı dönemdeki matbuatta 1906 yılından itibaren basılır. 1920'li yıllarda İ. Pleşinskiy, Ş. Möhemmedcanov, G. Arslanov, B. Urmançı gibi ressamlar bu işte önemli pay sahipleridir. 1930'lu yıllarda şairin eserlerini resimlemeye yetenekli grafikiker-ressam B. Elmenov girer. O Tukay'ın "Şürelî" ve başka hikâyelerine resimler yapar. Bu yıllarda kitap resimleri ile H. Yakupov ilgilenir. O Tatar halk hikâyeleri ve Abdullah Tukay eserleri sayesinde yaratıcı çalışmalarının tam bir serisini oluşturur. Daha sonra bu ülkede hassas lirik F. Eminov, güzelliğin geçiciliğini hisseden İ. Ehmediyev,

grafik seriler sahibi B. Urmançı, V. Karamışev, N. Elmiyev şimdiki dönemlerde T. Haciehmetov, İ. Kolmogortseva, F. Hesyenova (vb.) gibi ustalar özellikle sonuç veren çalışmalar başarırlar.

Tukay şiirlerinin temalarına uygun olarak yapılan eserler oldukça çeşitlidir –onlar Tatar heykelcilik sanatında farklı bir sayfa olarak dururlar. Tukay’ın eserleri sayesinde Tatar sanatı halkın ruhi zenginliğini asırlar boyunca biriken estetik tecrübelerini tasvir etmeyi başardı.

3

Abdullah Tukay oldukça çeşitli yeteneklere sahip bir şahıstır. O, şair, sosyopolitik yazar, kelime ustası olmasının dışında aynı zamanda müzisyendir de. Halk türküleri, halk ezgileri Tukay’a, onun şairliğine, Tatar edebî ve müzikal dilini doğurmasına büyük yardım eder. O kendisi: “Küçüklükten gönlüme yerleşen türküler, bende ana dilimize sevgi doğurdu. Eğer bana türküler yardım etmeseydi... Ana dilimizi sevmek gibi bir ulu nimete malik olabilir miydim?” – der. Bugünkü devrime kadar Tukay şiirlerinin halk türküleri olarak, folklor ezgileriyle söylendiği biliniyor. Bunlar–“Ellüki” (‘Millî Ezgiler’ şiirine), “Zileylük” (‘İşten Çıkarılan Tatar Kızına’ şiirine), “Teftilev” (‘Kırılan Ümit’ şiirine), “Ana Dil”, “Koşulu At” gibi türküler. Onlar Tatar türkülerinin gerçek klasikleri oldular. Bu türküler daha sonra besteciler Mansur Muzaffarov, Aleksandr Klyuçarev, Zahid Hebibullin tarafından koro için işlenerek ulusal koro stiline dönüştürüldü ve Tataristan Cumhuriyeti Türkü ve Dans Grubunun altın fonuna girdi.

Şairin topluma bakışlarının genişliği müzikal tenkit ve makalelerine yansır. Tukay ön sıradaki mevzide durup, ilerlemeyi savunmuş, ideal müzikal değerleri yıkan zevksizliği, bayağılığı uygun bulmamıştır. Tatarların ilk profesyonel sanatçılarından Fettah Latypov’a, Kamil Motygyıy-Töhvetullin’e halkın oluşturduğu orkestranın “Şerık” kulübündeki ilk çıkışlarına şair değer vermiş ancak gramfon plaklarındaki aşağı zevkli eserleri eleştirmiştir.

Abdullah Tukay süjelerine ve şiirlerine Salih Seydeşev, Mansur Muzaffarov, Zahid Hebibullin, Necip Cihanov, Mihail Yudin, Röstem Yehin, Cevdet Feyzi gibileri türkü ve roman yazar; Ferit Yarullin’in “Şürelî”, Reşit Gobeydullin’in “Kisekbaş”, Enver Bakirov’un “Altın Tarak”, “Su Anası” baleleri, Necip Cihanov’un “Kırılây” senfonik poeması ortaya çıkar. Tukay’ın sanatından ilham almayan Tatar bestecisi yoktur, muhtemelen. Besteci Z. Hebibullin tarafından Tukay’ın hatırasına bağışlanan, kemanla söylenmesi için yazılan “Hatıra” ve “Tukay” ezgilerinin varlığını da hatırlatmak gerekir.

Tukay’ın sanatına bağlanan büyük hizmetlerden birisi olarak, Necip Cihanov’un senfonik orkestrası için yazılan “Kırılây” poemasını saymak mümkündür. Besteci bu senfonik poeması ile “Şürelî” hikâyesinin birinci, ikinci, üçüncü bölümlerindeki Kırılây köyünü ve ormanını tasvir ettiği muazzam bir eser ortaya koyar.

Tukay’ın sanatı ile bağlanan büyük ve başarılı eser yaratılardan birisi olan besteci Ferid Yarullin’in sanatı itibara ayrıca layıktır. Şairin “Şürelî” poeması sayesinde onun tarafından yazılan dört perdelik “Şürelî” balesi Tukaycı müzikal dili ve ulusal ahenk güzelliği ile oluşturulan sahne eseri olarak ortaya çıkar. O Musa Celil ismindeki Tatar

devlet opera ve bale tiyatrosunun repertuarında her zaman yer alır, memleketin başka sahnelerinde de oynanır.

Tukay'ın eserlerine yazılan eserlerin sayısı bugün elliden fazladır. Onların bazılarını anmak mümkün. Necip Cihanov tarafından “Beşik Türküsü”, “Kısa Bir Söz”; besteci Mansur Muzaffarov tarafından “Şair”, “Dilenci”, “Bir Resme”, “Rica”, “Güvercin”, “Memleketime”; Zahid Hebibullin tarafından “Kuşlara”, “Rüzgâr”...a”, “Beşik Türküsü”, “Bayram Bugün”, bunların dışında “Neşeli Dönemler” kitapları sayesinde on ikiye yakın çocuk şarkısı, İ. Şemsetdinov tarafından “Noel Çamı”, “Tutuklu”, H. Veliullin tarafından “İşten Çıkarılan Tatar Kızına”; M. Rahmankulova tarafından “Komik Talebe”, “Çocuk ile Kelebek”; Ş. Mecitov tarafından “Noel Çamı”; R. Yehin tarafından “Ah Güzel” gibi türküler yazıldı. Bunlardan başka Tatar bestecileri Tukay sözcükleri ile söylenen birçok türküyü notalarla yazıp değerlendirdiler. Tataristan'ın tanınan sanatçısı A. Klyuçarev'in koro için düzenlenen “Ellüki” adlı eseri, sadece türkü olarak yazılan “Tefilev”, “Ana Dil” ezgileri, M. Mozaffarov'un “Zileylük” ve “Ellüki”si, Z. Hebibullin'in “Eşek Bağı”, “Koşulu At” eserleri hatırlanabilir. Tukay'ın sevip söylediği “Biten Dert”, “Tümen”, “Kum Fırtınası”, “Sakmar Su” ezgileri de bestecilerimiz tarafından notalarla düzenlendiler ve sanatçılarımızın repertuarlarında hak ettikleri yeri aldılar.

Tukay sanatı türkü-romanslarla yan yanadır. Tatar müzik sanatında şaire bağışlanıp veya onun hikâyelerinin konusu sayesinde yazılan enstrumental müzik ve poema-balelerin hazırlanmasını da sevinçle karşılamak gerekir.

Tukay'ın halk severliği, şiir dünyası ve dili, müziğe uygulandığında da, halk severliliği ister. Onun şiirlerine yazılan müzikal eserler sanatçılarımız tarafından icra edildiğinde eserin konusunu doğru şekilde açabilir, onun temel düşüncesini halka ulaştırmada borç görevi üstlenir. Klasik sanatçılarımız M. Rahmankulova'nın, G. Süleymanova'nın repertuarları, F. Nasretdinov'un “Zileylüğe”si, Ş. Şakirov'un “Ellüki”si, “Ana Dil”i, H. Bigiçev'in “Tefilev”i Tukay eserlerinin konularını halka ulaştıran başarılı örneklerdir.

Tukay – şair de, felsefeci de âlim de, siyasetçi de. Sonuç olarak şunu söylemek gerekir. Abdullah Tukay, sanatıyla Tatar halkının millî sanatını etkiledi ve etkilemeye devam ediyor. Onun sureti, sanatı, tiyatro sanatında, heykelcilik sanatında, grafik sanatında, müzikte, dansa, şarkıda yeni hayatla birlikte yaşıyor. Onların vakit geçse de eskimeyen aktifliği, şairin sanatındaki halk sever kaynakların genişliği, millî folklorun kaybolmayan değerlerine yaslanması, halkın ruhunu ve umutlarını derinden hissetmesi ile açıklanır.